

David Grossman

Angst vreet de ziel op

Vertaling
Bookmakers

Cossee
Amsterdam

Inhoud

Inleiding	7
Opeens: menselijk contact	12
Arafat komt aan in Gaza	20
Na de moord op Rabin	24
Twee sleutels tot dezelfde kluis	29
Als de angst alles gaat beheersen	37
Open brief aan premier Benjamin Netanjahoe	41
De dubbele val	45
Wiens leven is het eigenlijk?	49
Verdrijving van de grotbewoners	55
Het bezoek van de paus aan Israël	60
Ondanks alles	78
Brief aan een Palestijnse vriend	85
Uitnodiging tot een dialoog:	
reactie op een Palestijnse open brief	97
Geen weg terug	102
Na de verkiezingen	108
De dood als manier van leven	114
Internationale interventie, alstublieft	121
Tijd om uit elkaar te gaan	125
De lange schaduw van de terreur	129
Zeven dagen. Een dagboek	134
Jongen gedood in Gazastrook	142
Geen daden maar woorden	144
Oog om oog	148

Heil Caesar!	153
Tussen waken en dromen, maart 2002	157
Deze oorlog is niet te winnen	166
Het hek van de angst	171
Twee jaar intifada	180
Verantwoording en bronvermelding	189

Inleiding

Lawaai. Dat is het eerste woord dat bij me opkomt als ik aan de afgelopen tien jaar denk. Al dat lawaai. Geweer-schoten en kreten, opruiende woorden en rouwklachten, explosies en demonstraties, veel clichés en speciale uitzendingen vanaf de locaties van terroristische aanslagen, geroep om wraak en het geronk van helikopters boven je hoofd, de loeiende sirenes en het zenuwslopende gerinkel van de telefoon na elk incident.

En in het middelpunt van die wervelwind, in het oog van de storm, heerst de stilte. Die kun je niet horen, alleen voelen met iedere vezel van je lichaam. Een stilte zoals je voelt als je slecht nieuws hebt ontvangen, maar het nog niet tot je is doorgedrongen, het moment tussen de slag en de pijn.

In deze leegte weet iedere persoon, Israëliër of Palestijn, met absolute zekerheid wat hij eigenlijk niet wil of durft te weten. Daar, diep vanbinnen, begrijpt hij (al ontkent hij het uit alle macht, met geschreeuw en geweervuur) dat zijn leven wordt verspild en vergooid in een zinloos conflict en dat zijn identiteit en zelfrespect en het enige leven dat hij te leven heeft hem voortdurend worden ontnomen in een conflict dat allang opgelost had kunnen zijn.

Het is te pijnlijk om toe te geven. De gedachte is te ondraaglijk. Vandaar die niet-aflatende, onweerstaanba-

re drang om de stilte te ontvluchten, om ons weer te storten in het vertrouwde lawaai waaraan we op de een of andere manier – hoe precies valt nauwelijks nog te achterhalen – gewend zijn geraakt. Zij (dat wil zeggen: ‘de vijanden’) krijgen ons niet klein. Wij hebben het recht aan onze kant. Er is geen keus. We zullen leven voor de strijd en sterven in de strijd.

Maar daar, op die stille plek, is het lawaai van buiten tot zwijgen gebracht. Daar zit, ontdaan van al zijn nationale, religieuze, tribale of sociale, beschermende kledij, een man naakt en alleen, ineengedoken als iemand die een verschrikkelijke daad op zijn geweten heeft en die begint te beseffen welke misdaad hij heeft begaan en nog steeds begaat, buiten de stilte, tegen anderen en tegen zichzelf.

Slechts weinigen van ons, Israëliërs of Palestijnen, kunnen trots zijn op wat we de afgelopen jaren hebben gedaan, waar we actief of in stilzwijgende aanvaarding van het lawaai aan hebben meegewerkt door onze blik af te wenden, onze ziel tijdelijk uit te schakelen, onszelf te verdoven.

Dit boek bestaat uit enkele tientallen artikelen en reacties op een aantal uitzonderlijk woelige momenten in de jaren sinds de ondertekening van de Oslo-akkoorden in 1993. Ik ben geen journalist; als het aan mij lag zou ik mezelf thuis opsluiten en uitsluitend fictie schrijven. Maar de dagelijkse realiteit waarin ik leef overtreft alles wat ik zou kunnen verzinnen en dringt door tot in mijn diepste wezen. Soms kan ik alleen door een artikel te schrijven zaken ontcijferen en begrijpen, en van dag tot dag overleven.

Ik schrijf ook artikelen vanwege het lawaai. Omdat ik vaak geen lucht meer krijg, claustrofobisch word, me klem voel zitten tussen de leugenachtige en misleidende woorden die alle belanghebbende partijen (de regering, het leger, de media) ons, hun onderdanen die in dit

rampgebied wonen, voortdurend trachten op te dringen. Soms, als we een schijnbaar hopeloze en versteende situatie opnieuw onder woorden brengen, komen we erachter dat er echt geen goddelijk decreet is dat ons veroordeelt tot hulpeloos slachtofferschap, apathie en verlamming.

Maar ik moet toegeven dat ik vaak het gevoel heb gehad dat de verschrikkingen niet langer in woorden te vatten zijn. Het is moeilijk tot iemands hart te spreken als om je heen mensen worden opgeblazen en kinderen uit elkaar gereten. Op zulke momenten wil ik niet schrijven maar schreeuwend de straat op rennen.

Sommige meningen en verwachtingen die ik heb geuit en bepaalde taxaties die ik juist achtte, zijn gelogenstraft nadat ik ze had opgeschreven. Ik heb de betreffende artikelen desalniettemin in deze verzameling opgenomen omdat ze naar mijn mening een proces weergeven dat velen van ons hebben doorgemaakt. Ik heb ze opgenomen omdat ik niet wil ontkennen wat ik, en ik niet alleen, heb doorgemaakt. Bovendien wil ik ook mijn verwachtingen en wensen niet herroepen.

Soms, als ik op de kaart kijk en zie waarover het gaat, raak ik vertwijfeld. Daar ligt het minuscule staatje Israël, dat zo klein is dat de naam op de kaart er niet eens in past en dat in het midden nog geen elf kilometer breed is. Het wordt omringd door vijandige landen en volken, waarvan een aantal in de greep zijn geraakt van een fundamentalistisch islamisme, vervuld van haat tegen de joden om hun jood-zijn en met de uitdrukkelijke wens de joodse staat te vernietigen. In mijn lichaam voel ik hoe angst en wanhoop de vingers van een uitgestoken hand ballen tot een vuist... Dat Israëliërs in deze situatie de instinctieve drang voelen hun verdedigingswallen nog hoger op te werpen is niet moeilijk te vatten. Het is begrijpelijk dat ze geneigd zijn om agressieve, oorlogs-

zuchtige leiders te volgen, zich te verschansen in een harnas, angstig, argwanend en getekend door hun verleden, in afwachting van de volgende botsing.

Wat staat ons te wachten? Wie is zo wijs dat hij dat weet? Ik ben geneigd te denken dat ons leven hier in de nabije toekomst zal blijven bestaan uit een onafgebroken reeks kleine en grote confrontaties. Mijn hoop is erop gevestigd dat langzaam maar zeker de lonten in het conflict onklaar zullen raken, dat beide partijen genoeg zullen krijgen van het vechten en dat Israëliërs en Palestijnen tot een pijnlijk besef van de waarheid zullen komen, dat hen ertoe zal dwingen hun toevlucht te nemen tot geweldloze middelen om hun doel te bereiken.

Maar ook al zijn we veroordeeld tot vele jaren geweld en vijandschap, tot kwetsbare vredesovereenkomsten die steeds weer geschonden zullen worden, dan nog moeten we onophoudelijk aan alternatieven blijven werken. We moeten blijven hameren op de mogelijkheid van vreedzame coëxistentie, al wordt die nu ontkend en verworpen. Diegenen onder onze beide volken die werkelijk vrede willen en die bereid zijn daar pijnlijke concessies voor te doen, moeten de handen ineenslaan. Als we dat niet doen, zetten we de deur wijd open voor extremisten, geweldplegers en oorlogshitsers. Dan zullen de komende generaties zich nog slechts vaag herinneren welke dingen werkelijk de moeite waard zijn om voor te vechten, om naar te streven. Het is beangstigend te zien hoe gemakkelijk wij dat vergeten, hoe snel de dierbaarste, belangrijkste dingen vervagen en verloren gaan in het lawaai. Dat is misschien nog wel de meest ontmoedigende ontdekking van de afgelopen twee jaar: de bedwelmende aantrekkingskracht van haat en wraaklust. Het is of in één enkele ademtocht het vernis van cultuur en menselijkheid van de twee volken is verwijderd en de grofheid en het barbarisme bloot zijn komen te liggen. Als je soms ziet welke wrede heden deze twee volken el-

kaar aandoen zou je niet enkel de wil verliezen om hier te leven, maar om überhaupt te leven.

De kans om uit deze innerlijke valkuilen te ontsnappen hangt dus in niet geringe mate af van ons vermogen weerstand te bieden aan de manier van denken die tot uitdrukking komt in uitspraken als 'Er is geen keus' en 'Er is geen partner'. In deze strijd zijn het niet zozeer de Israëliërs en de Palestijnen die tegenover elkaar staan, als wel degenen die niet aan de wanhoop willen toegeven en degenen die er een manier van leven van willen maken.

Die strijd vormt de kern van dit boek: bijna dertig artikelen die samen één verhaal vormen dat nog altijd niet ten einde is.

David Grossman
Jeruzalem, december 2002

Opeens: menselijk contact

Na onderhandelingen in Noorwegen tekenden de Israëlische premier Jitschak Rabin en PLO-leider Jasser Arafat op 13 september 1993 in het Witte Huis een Beginselverklaring – beter bekend als de Oslo-akkoorden. Beide partijen ‘zijn het erover eens dat er een eind moet komen aan tientallen jaren van confrontaties en conflicten, dat zij elkaars legitieme en politieke rechten moeten erkennen en moeten streven naar vreedzame coëxistentie met eerbiediging van elkaars waardigheid en veiligheid. Het politieke proces waarover een akkoord is bereikt, moet leiden tot een rechtvaardige, duurzame en alomvattende vredesregeling en historische verzoening.’ De Oslo-akkoorden voorzagen slechts in een kader voor een oplossing, niet in definitieve afspraken over alle vredesvoorwaarden, zoals de grenzen en de relaties tussen de beide volken.

I

‘En nu,’ verklaarde de verslaggever opgetogen, ‘geven ze elkaar de hand!’ Om er vervolgens kalmer en verbaasd op fluistertoon aan toe te voegen: ‘Ze geven elkaar gewoon de hand.’

In het al bijna honderdjarige conflict zijn de twee volken talloze malen met elkaar in fysiek contact gekomen, vooral de laatste zestig jaar. Er hebben zich duizenden momenten voorgedaan waarop lichamen elkaar beroer-

den. Het waren voornamelijk gewelddadige ontmoetingen. Alle ambities, woede en ellende van het ene volk concentreerden zich ineens in het lemmet van een mes of een plotseling door de lucht vliegende steen. En de ambities, woede en angsten van het andere volk transformeerden zich tot loden kogels, knuppels, handboeien en soldaten.

Vluchtige, pijnlijke, onmenselijke contacten. Contacten tussen mensen, niet als individuen maar als vertegenwoordigers van hun volk.

Op het eerste gezicht was de handdruk tijdens de ceremonie op het gazon van het Witte Huis een handdruk tussen twee symbolen. In de ogen van veel van zijn landgenoten is Jitschak Rabin het prototype van de Israëliër. Op het stereotiepe af symboliseert hij de sabra, de nieuwe Israëliische jood. Hij werd in het toenmalige Palestina geboren, zat op een bekende landbouwhogeschool, vocht tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in de legendarische Palmach, bracht het tot chef-staf en leidde het Israëliische leger in de Zesdaagse Oorlog naar een grote overwinning. Hij is het zout van de Israëliische aarde.

Voor de Palestijnen symboliseert Rabin het kwaad van de Israëliische bezetting. Zij kunnen niet vergeten dat hij aan het begin van de intifada bevel gaf 'hun boten te breken'. Voor hen is hij de belichaming van het militarisme en de wreedheid van de Israëliërs en hun onverschilligheid voor het lijden van de Palestijnen.

Arafat is voor veel Israëliërs het prototype van de vijand. Zij vinden hem doortrapt, glad als een aal en onbetrouwbaar. Als je hem je rug toedraait, steekt hij er een mes in, denken ze. Dertig jaar lang hebben de Israëliische leiders hun volk geleerd Arafat te zien als een tweebenig monster, de erfgenaam van Hitler, een beest dat niet in de mensenmaatschappij thuishoort en onder geen beding als gesprekspartner geaccepteerd kan worden.

De meeste Palestijnen daarentegen zien Arafat als

een symbool van de Palestijnse levenskracht. Hij symboliseert het overleven ondanks ontberingen en vervolging. In hun ogen staat Arafat voor de onderdrukte en misdeelde vluchteling die uiteindelijk – dankzij zijn geduld, moed en vastberadenheid – van zijn machtige en harteloze vijand gedaan zal krijgen wat hij heeft geëist.

Twee symbolen geven elkaar de hand en het contact werd opeens menselijk. Het is een soort contact waarin tegenzin en afkeer een rol spelen, maar ook een instinctieve nieuwsgierigheid en zelfs een glimlach. Contact tussen twee mensen van vlees en bloed.

Beiden hebben in de Beginselverklaring pijnlijke concessies gedaan. Aan beide zijden zijn er mensen die de overeenkomst afwijzen en hem beschouwen als een nederlaag voor hun leider. Maar geen van de tegenstanders, bij ons of bij de Palestijnen, heeft een reëel en waardevol alternatief te bieden.

Diep in zijn hart weet Rabin dat hij eigenhandig het pad heeft geëffend voor de Palestijnse staat die hij zo vreesde. Arafat begrijpt dat hij afstand heeft moeten doen van zijn droom van een groot Palestina, een Palestina dat ook het grondgebied van het huidige Israël zou omvatten. Israël zal een gewapende Palestijnse politiemacht moeten accepteren en de Palestijnen zullen moeten aanvaarden dat het Israëlische leger aanwezig blijft in het grensgebied tussen Israël en Jordanië. Israël heeft directe en concrete concessies gedaan, zowel territoriaal als op het gebied van zijn veiligheid. De Palestijnen hebben voorlopig vooral idealen en dromen opgegeven. Toch kan ik nog niet zeggen welke partij het meest heeft moeten inleveren.

II

Jarenlang hebben de Palestijnen buiten de geschiedenis gestaan. Zij leefden in een geïdealiseerde, mythische herinnering aan het verleden en koesterden idealen over

een heroïsche toekomst. Als kinderen die uit de draden van hun pijn fantasieën van troost en wraak weven, trachtten ze weg te vluchten uit het deprimerende en vernederende heden. In zo'n onwezenlijke toestand van gewichtloosheid ontstaat er een diepe kloof tussen wat ideaal en haalbaar is. Jarenlang hebben de Palestijnen hun illusies gekoesterd en erin geloofd. Het is gênant en ergerlijk om enerzijds in het nationale Palestijnse convenant te lezen hoe de 'Palestijnse identiteit' wordt gedefinieerd en welke doelstellingen er voor de Palestijnse staat worden vastgesteld, en anderzijds die te vergelijken met de realiteit en het geopolitieke machtsevenwicht in de regio.

De met de Palestijnen gesloten overeenkomst brengt hen terug in de geschiedenis. Als een volk een eigen plek krijgt kan het ook terugkeren in de tijd, in de natuurlijke voortgang van de geschiedenis. Met zo'n volk is het mogelijk op voet van gelijkheid te onderhandelen en althans een redelijke verstandhouding op te bouwen.

Meer dan dat heb ik niet te wensen, maar ook niet minder. In tegenstelling tot veel andere Israëliërs, onder wie ook linkse, ben ik niet voor een vrede van 'laten we het goedmaken en elkaar dan nooit meer zien' en zie ik ook niets in een hoge ondoordringbare muur tussen Israël en Palestina.

Voor beide volken zou het volgens mij het beste zijn als ze zoveel mogelijk contacten van uiteenlopende aard bleven onderhouden. Economische, culturele, toeristische en sportieve banden, om zo de nieuwe tent die we samen hebben opgezet met duizenden scheerlijnen en haringen te verankeren in de grond van de realiteit.

We moeten niet vergeten dat we het hier over twee hardwerkende, ambitieuze naties hebben die zich snel aan nieuwe situaties kunnen aanpassen. Weliswaar hebben we elkaar als natie jarenlang genegeerd en afgewezen, maar op individueel niveau zijn we tot de ontdek-

king gekomen dat we van nature goed met elkaar kunnen praten. Er zijn overeenkomsten in karakter en temperament, zelfs in gevoel voor humor.

Let wel: ik beweer hier niet dat beide naties van elkaar zouden moeten gaan houden. Voor idealisering is geen plaats. Niet van de PLO, de Palestijnse bevrijdingsbeweging die in haar jaren van strijd de meest weerzinwekkende daden heeft begaan (een van de toelatingseisen was het bewijs dat een kandidaat-lid een joods kind had vermoord en het lichaam onteerd), en zeker niet van de Palestijnen als volk, een volk waarvan de cultuur, de waarden en het hele wezen in tientallen jaren van onderdrukking door de Turken, Jordaniërs en Israëliërs zijn afgestompt. Niet alleen macht corrumpeert, zwakte doet dat net zo goed. Zelfs de intifada, die begon als een heroïsch initiatief van een natie die de vrijheid zocht, is binnen twee jaar ontaard in een chaos van moord en doodslag over en weer, een opstand geleid door religieuze extremisten en ordinaire criminelen. Desondanks zouden we de huidige overeenkomst niet hebben bereikt zonder de intifada.

Ik kan me heel goed voorstellen dat de Palestijnen een hekel hebben aan Israël, dat in hun ogen een militaristische, wrede en onderdrukkende staat is. Israël heeft weliswaar gepoogd een 'verlicht bezettingsbeleid' te voeren (in het beste geval een blijk van zelfoverschatting, want onbestaanbaar), maar het gedrag van de Israëlische strijdkrachten tijdens de zesentwintig jaar durende bezetting heeft grote littekens achtergelaten in het collectieve geheugen van de Palestijnen. De voortdurende bezetting heeft de Israëlische democratie en de regels van de wet ondermijnd. Het geweld beheerst ons leven. Al bij hun geboorte worden kinderen uit beide kampen aangetast door de haat en ik weet niet hoeveel jaren dat nog zo zal blijven.

Maar is liefde tussen naties eigenlijk wel mogelijk?

Waar ter wereld is er sprake van echte liefde? (Ik heb het natuurlijk niet over mensen maar over naties.) Houden de Engelsen van de Fransen? Houden de Duitsers van de Russen? Misschien is het zelfs de vraag of de West- en de Oost-Duitsers wel van elkaar houden.

‘Belangen’ is het sleutelwoord dat de garantie vormt voor het slagen van de overeenkomst. De twee volken hebben het akkoord ondertekend omdat ze beseften dat ze geen andere keus hadden. Na tientallen jaren van wederzijds bloedvergieten hebben ze het idee geaccepteerd dat ze naast elkaar moeten leren leven als ze niet samen ten onder willen gaan in een maalstroom die de hele regio meesleurt. Het is de wil tot overleven die deze twee onwillige volken in elkaars armen heeft gedreven. De Verenigde Staten en Japan en de Europeanen onder leiding van Duitsland moeten die vrede nu tot een voor beide partijen praktische en aantrekkelijke optie maken. Een bloeiende economie, nieuwe banen, vrijheid en herstel van alle aspecten van het leven die in de jaren van bezetting en intifada beschadigd en verlamd zijn geraakt – dit alles kan een belangrijke steun in de rug betekenen voor de Palestijnen die vrede willen. Een concrete verbetering van de economie, van de kwaliteit van het leven en van het gevoel van veiligheid slaat bovendien de rechts-extremisten in Israël de argumenten uit handen. De fundamentalisten van Hamas zullen een genadeloze wanhoopsoorlog beginnen. Ze zullen een nachtmerrieachtige sfeer proberen te creëren. Alleen een krachtige en vindingrijke werkelijkheid vol leven en hoop zal hier tegen bestand zijn. We moeten meteen beginnen die werkelijkheid te scheppen.

Geen romantische liefde dus en ook geen hoge muur. Ik droom van twee landen, gescheiden door een duidelijke grens, die voor beide staten aangeeft binnen welke ruimte zij bestaan als politieke eenheid, als nationale identiteit. Een grens betekent een duidelijke identi-

teit, een nieuwe, levende werkelijkheid waarin deze identiteit de kans krijgt te genezen, zich te ontdoen van het gif van illusies.

Nog één belangrijk punt. We hebben het hier over een werkelijkheid waarin – over een aantal jaren – beide partijen zichzelf op een nieuwe manier zullen kunnen definiëren, niet om zich te onderscheiden van de vijand, maar om de eigen identiteit vast te stellen, niet vanuit de angst te worden vernietigd, maar op basis van een natuurlijke ontwikkeling als natie vanuit het waardenstelsel en de verschillende karaktertrekken van die natie. Dat is een fundamentele verandering. Jarelang hebben beide naties de noodzakelijke interne dialoog voor zich uit geschoven. De voortdurende conflictsituatie vormde een reden en een excuus om niets te hoeven doen aan hun wezenlijke problemen en alleen maar te proberen de volgende geweldsuitbarsting te overleven. Ik zie wel in dat dit proces van zelfdefiniëring voor ons Israëliërs niet zonder slag of stoot zal verlopen. We zullen onze huidige definitie van onszelf in relatie tot ons joodse erfgoed tegen het licht moeten houden, en dat zal pijn doen. We zullen gedwongen zijn onze door beproevingen getekende geschiedenis opnieuw onder ogen te zien en we moeten de mogelijkheid overwegen een nieuw soort contact op te bouwen met de wereld om ons heen.

Als we erin slagen vrede te sluiten met alle Arabische landen zullen we ook eindelijk kunnen gaan wennen aan het feit dat we deel uitmaken van het Midden-Oosten. We zullen inzien dat onze aanwezigheid hier niet het gevolg is van de een of andere bureaucratische, geografische vergissing, maar dat dit de plek is waar we voortaan ons leven zullen leiden, en we doen er goed aan ons open te stellen voor de wereld en de cultuur van onze burens. Zo'n stap kunnen we natuurlijk alleen zetten als we partners hebben, als de Arabische landen Israël niet langer zien als een 'kankergezwell van het im-

perialisme' (zoals Israël regelmatig in de Arabische pers wordt aangeduid), maar als een integraal, stimulerend en essentieel onderdeel van het Midden-Oosten.

Als we deze toekomstvisie kunnen realiseren en ermee kunnen leven, mogen wij als Israëliërs wellicht na jaren van instinctieve zelfverloochening gaan geloven dat we een toekomst hebben. Dat we eindelijk continuïteit zullen kennen en naar de toekomst zullen kunnen kijken. Dat de dood niet langer ons hele leven zal overschaduwen. Misschien kunnen we onszelf bevrijden van het doemdenken dat diep in ons collectief bewustzijn verankerd ligt en dat voor ons een voortdurend dreigende dood is.

Dat is de ware betekenis van zelfbeschikking. Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat als Israël bereid is de Palestijnen dat recht te geven, het er zelf ook bij zal winnen. Nu is de tijd rijp, voor de Israëliërs, de Palestijnen en de andere verstandige landen in de regio. Hier is hij dan: de toekomst.

September 1993